

Niet onder elke dictatuur zit een prachtige democratie verborgen

Een land moet rijp zijn voor democratie, anders kun je het echt vergeten. Filosoof Francis Fukuyama over staatsvorming sinds de oertijd.

‘De Arabische lente zal eindigen in een teleurstelling.’ Francis Fukuyama stelt het schijnbaar onbewogen vast. Ik heb hem gevraagd of hij de opstanden in Tunesië, Egypte, Libië en andere landen in de regio beschouwt als een bewijs van zijn even beroemde als omstreden idee dat de liberale democratie het eindstation is van de geschiedenis. „Ik geloof nog steeds dat mensen streven naar vrijheid. Het is niet zo dat in de Arabische wereld dat verlangen niet zou bestaan, vanwege de islam of zoiets. Dat is een drogreden. Maar voor een democratie heb je stevige instituties nodig en die ontbreken daar. Als er een democratisch gekozen regering komt, zal die zwak en corrupt blijken te zijn. Men zal er alweer snel genoeg van krijgen. Maar dat is geen reden om smalend te doen. Per slot van rekening hebben wij er ook vijftienhonderd jaar over gedaan om onze huidige staatsvorm te ontwikkelen.”

Met die laatste opmerking raakt de Amerikaanse politiek filosoof aan de kern van zijn huidige opvattingen. Hij is in Nederland om te spreken over zijn nieuwe boek, *The Origins of Political Order* (in het Nederlands verschenen als *De oorsprong van onze politiek*). Het is het eerste deel van een even omvangrijke als verreikende studie van de ontwikkeling van politieke systemen. Volgens Fukuyama is de mens van nature volgens Fukuyama is de mens van nature sociaal en geneigd om zich te verenigen in groepsverband. Maar de ontwikkeling die daarop volgt, van stamverband naar natie, neemt op verschillende plekken op de wereld heel verschillende vormen aan. De ontwikkeling van een politieke orde, benadrukt Fukuyama keer op keer, hangt af van politieke, sociale en economische factoren. Die lopen in verschillende culturen zo uiteen, dat staatsvormen zich niet volgens een vast patroon ontwikkelen.

„China was het eerste land dat zoiets als een staat ontwikkelde. Maar dat land heeft tot op heden nooit een rechtsorde gehad, terwijl je in West-Europa ziet dat zich in verschillende landen eerst een rechtsorde ontwikkelde en pas later zoiets als een staat.”

Cultuur en religie, maar ook geografische omstandigheden spelen een grote rol, benadrukt hij. Ook onderstreept hij de kracht van ideeën. En het toeval. „In mijn vakgebied is men geneigd alles vanuit economische omstandigheden te verklaren. Maar ideeën spelen een niet te onderschatten rol in de geschiedenis van de politiek. De veroveringen en heerschappij van Mohammed en zijn opvolgers zijn niet denkbaar zonder de islam. Aan de andere kant zijn veel ontwikkelingen niets anders dan het gevolg van een samenloop van omstandigheden.”

Precies daar zit het spanningsveld van zijn studie: laten zien hoe willekeurig de ontwikkeling van politieke processen vaak verloopt en tegelijk de constanten in kaart brengen. „Het begon als een bescheiden onderneming, die gaandeweg uitdijde. Ik ben net begonnen aan het tweede deel.”

Uw boek is een gedetailleerde studie politiek en staatsvorming, maar het lijkt ook alsof u er op gebrand bent de misverstanden rondom uw these over het einde van de geschiedenis recht te zetten. Voelde u zich misbruikt? „Tot op zekere hoogte wel, ja. Er waren mensen die dachten dat, aangezien ik had

vastgesteld dat de liberale democratie de meest geëigende staatsvorm was, het verder ook een gemakkelijk proces zou zijn. Men ging ervan uit dat binnen niet al te lange tijd de hele wereld democratisch zou zijn. En dat je die staatsvorm ook klakkeloos zou kunnen implementeren. Onder iedere dictatuur zou een prachtige democratie schuilgaan. Maar mijn boek is vooral een weerslag van mijn eigen ontwikkeling van de afgelopen twintig jaar. Ik ben me meer bewust geworden van de complexiteit van het proces van politieke ontwikkeling.”

Anders dan veel van uw voorgangers neemt u niet de staatsvorming in Europa als uitgangspunt. Uw boek begint in de oertijd en bestrijkt zo'n beetje de hele wereld.

„Daar was behoefte aan, vond ik. Wanneer je Europa als uitgangspunt neemt, ga je voorbij aan het feit dat in China de eerste staat ontstond, lang voordat dat in Europa gebeurde. Tegelijk vind ik andere niet-eurocentrische benaderingen vaak tekortschieten, omdat ze meestal zo duidelijk met een agenda geschreven zijn. Ze zijn niet objectief genoeg, ze willen te graag een positief punt maken. Ik heb geprobeerd alles zo helder mogelijk in kaart te brengen, zodat je snapt waarom bijvoorbeeld China en India zo'n andere ontwikkeling hebben doorgeemaakt.”

Hoewel u zorgvuldig de voorwaarden voor staatsvorming en de ontwikkeling onderzoekt, hoedt u zich voor determinisme. U waarschuwt uw lezers steeds opnieuw: het gaat niet om wetmatigheden die we klakkeloos op de wereld van nu kunnen toepassen. „Omdat de wereld na 1800 ingrijpend veranderd is door de Industriële Revolutie. Neem China. Dat land staat tegenwoordig onder totaal verschillende invloeden dan tijdens de afgelopen eeuwen. Productie- en communicatieprocessen zijn radicaal versneld. Economische ontwikkelingen vltrekken zich in een ijtempo. Het is voor mij dan ook moeilijk voorstelbaar dat China in de nabije toekomst niet een of andere vorm van democratische controle zal moeten toestaan.”

U probeert ook het proces van neergang in kaart te brengen. Politiek verval in de geschiedenis treedt op, schrijft u, omdat mensen gewoontedieren zijn. Ze handelen niet zozer uit overtuiging, maar omdat ze vinden dat het zo hoort.

„En dat maakt ze blind voor veranderende omstandigheden. Politieke instituties werken goed in een gegeven maatschappelijke omgeving. Maar wanneer de maatschappij verandert, schieten diezelfde instituties ineens tekort. Er ontstaat onvrede. Dan blijkt dat men niet in staat is die instituties te hervormen of aan te passen, simpelweg omdat men nu eenmaal gewend is de dingen zo te doen, omdat men gelooft dat het de juiste manier van doen is. Dat gebeurt gevoelsmatig, niet rationeel. Veranderingen in het politiek bestel gaan dan ook meestal schokswijs. Vaak ook met geweld.”

Dat lijkt een verklaring voor het huidige populisme in West-Europa. In uw boek beschrijft u de lange weg naar de liberale democratie als 'Getting to Denmark'. In Nederland is Denemarken tegenwoordig niet langer een symbool voor een gelijkmatige democratie.

„Ik weet het. Tijdens een van mijn bezoeken aan Nederland deed ik een interview in dezelfde Hilversumse studio waar twee weken daarvoor Fortuyn vermoord was. Ik herinner me de beklemmende sfeer nog heel goed. Fortuyn voelde aan dat er een heleboel emoties in de politiek niet aan bod kwamen, de criminaliteit in achtergestelde wijken, de overlast van Marokkaanse jongens. Dat werd door de gevestigde politiek niet erkend.”

Raakt het huidige populisme niet aan een diepere onvrede? U schrijft in uw boek dat een sterke staat alleen kan functioneren als die gepaard gaat met een sterke maatschappij. Populistische politiek speelt in op het gevoel van verlies van gemeenschap.

„Dat is waar. Identiteit is in de Verenigde Staten altijd in de eerste plaats een politiek begrip geweest. Wanneer je bepaalde waarden onderschrijft, ben je een Amerikaan. Dan maakt het niet uit waar je vandaan komt of waarin je verder nog gelooft. Maar voordat je jezelf een Deen kunt noemen? Dan moet je eerst aan allerlei culturele en sociale voorwaarden voldoen.”

Maar ook in Amerika bloeit het populisme. „De opkomst van de Tea Party in de Verenigde Staten heeft me verrast. Niet het fenomeen als zodanig. Amerika kent een lange traditie in radicale buitenstaanders en felle opstandigheid vanuit de bevolking zelf. Iemand als Sarah Palin past in het plaatje van de gewone, alledaagse politicus die zich verzet tegen de intellectuele, politieke elite die aan Harvard heeft gestudeerd en op grote afstand van de gewone man staat. Wat me verrast heeft, is het moment dat de beweging begon te groeien. Er was een zware economische crisis en het was duidelijk dat de schuldigen vooral op Wall Street gezocht moesten worden. Ik verwachtte dat de bevolking juist een soort New Deal-achtige solidariteit verwachtte, waarin de overheid een grote rol zou spelen. Obama dacht dat ook. Nu bevindt de politiek zich in een patstelling. Amerika heeft lang boven zijn stand geleefd. De Republikeinen weigeren iedere belastingverhoging, de Democraten zijn fel tegen bezuinigingen. Wat nodig is, is een cultuur van overleg en onderhandelen. Maar eerlijk gezegd is daar nog geen begin van te zien.”

Er zijn mensen die denken dat meer en meer mensen genoeg hebben van het democratische bestel. Men wil doortastende leiders hebben, die orde op zaken stellen. Het democratisch gehalte van de besluitvorming wordt minder belangrijk gevonden.

„Toch denk ik niet dat de democratie gevaar loopt. In Rusland zag je onder Poetin inderdaad een terugval, maar dat heeft eigenlijk nooit democratie gekend. Populistische voormannen als Berlusconi kun je nu niet bepaald sterke leiders noemen. Ze houden op den duur geen stand.”

In portretten over u staat steeds het moment beschreven dat u zich losmaakte van de Amerikaanse neoconservatieven: een avond waarop Dick Cheney een unipolaire wereld afkondigde, met Amerika als enige leider. Hij deed dat op het moment dat de invasie van Irak in chaos vastliep.

Ik ben nooit erg politiek actief geweest. Mijn academische werk bracht me tot

ideeën die door de politiek werden opgepakt. Maar er zijn in het geval van Irak enorme blunders begaan. Eigenlijk was alles fout aan die onderneming. De grootste misvatting was natuurlijk de gedachte dat het land rijp was voor de democratie. Dat je alleen maar even het bewind van Saddam Hussein hoefde te verwijderen. Het heeft mijzelf meer dan voorheen doen beseffen hoe belangrijk sterke instituten zijn voor een democratie.”

Ziet u dat inzicht als de belangrijkste correctie op uw these uit 'The End of History'?

„Dat, en de rol die lokale, historische omstandigheden spelen. De liberale democratie is de uitkomst van een lang en moeizaam proces. Zoals ik in mijn boek schrijf: er zijn heel veel verschillende wegen die naar Denemarken leiden. Het is niet de werkelijkheid die zich moet aanpassen aan je ideeën. Je moet je ideeën steeds opnieuw toetsten aan de werkelijkheid.”

BAS HEIJNE

Francis Fukuyama: *The Origins of Political Order; From Prehuman Times to the French Revolution*, Profile Books. Vertaling *De oorsprong van onze politiek*, uitgeverij Contact.

Francis Fukuyama

De Amerikaanse socioloog, politoloog en filosoof Francis Fukuyama (Chicago, 1952) werd in het revolutiejaar 1989 bekend met zijn essay *The End of History?* over de in zijn ogen onafwendbare opkomst van de liberale democratie. In 1992 werkte hij dit uit tot een boek dat in meer dan twintig talen is verschenen.

Fukuyama gold als neoconservatief ideoloog, door zijn bewering dat de evolutie van menselijke idealen ten einde was, vaak geïnterpreteerd als zou het Amerika's plicht zijn democratie over de wereld te verspreiden. In *America and the Crossroads* en *After the Neo Cons* (2006) nam hij evenwel nadrukkelijk afstand van president Bush en de zijnen. Fukuyama concentreert zich in zijn werk op het ontstaan van politieke en economische orde en maatschappelijke samenhang.

Hij doceert op dit moment aan het centrum voor Internationale betrekkingen aan Stanford University.

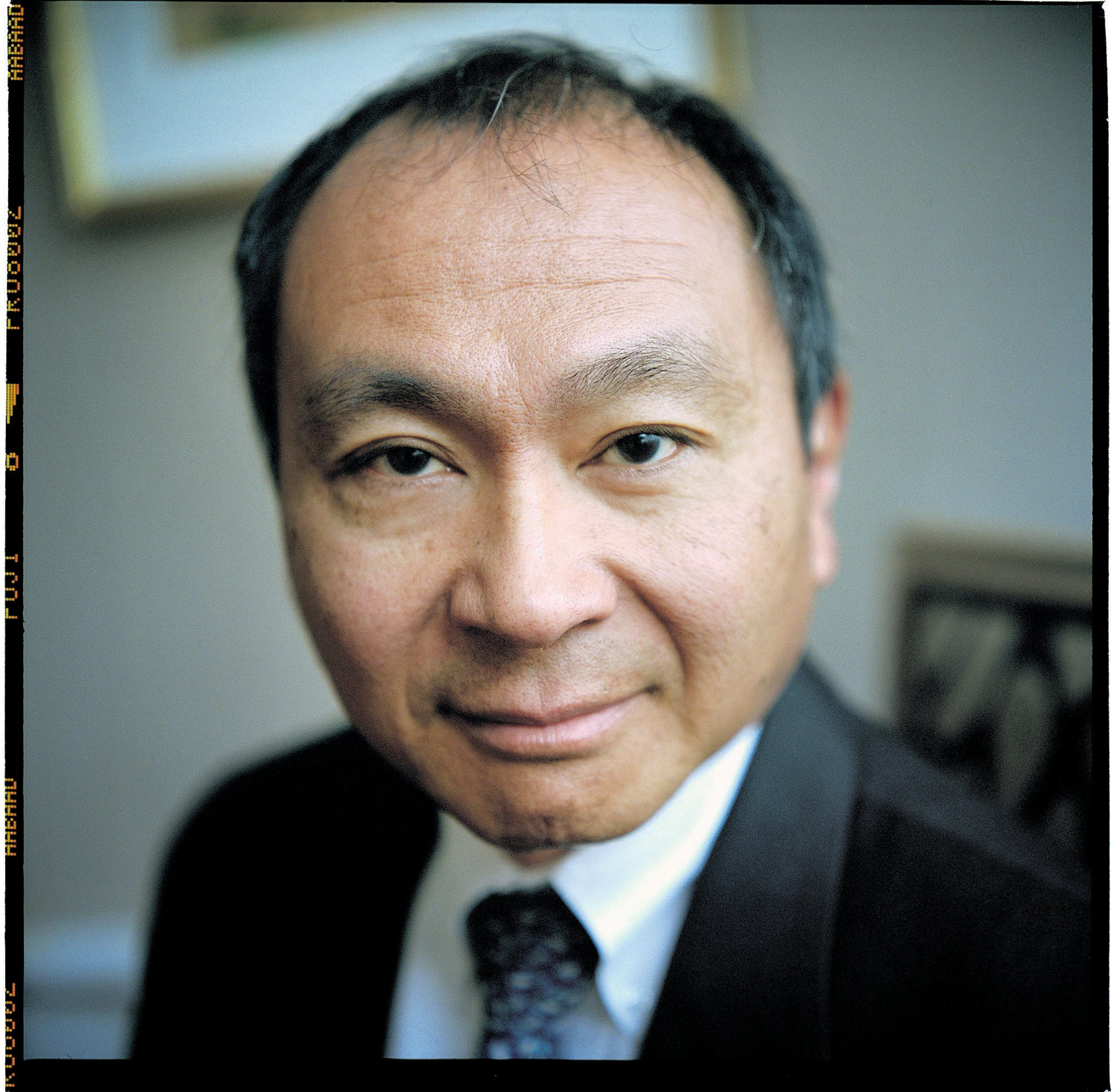

Foto Roger Cremers